

**Ж. БАЛАСАГЫН атындагы
КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ
И. АРАБАЕВ атындагы
КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ**

Д 13.20.627 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда

УДК: 005.336.5-057.875: 7.016.4 (575.2) (043.3)

Абдуллаева Гульнара Мукашевна

**ЖАСАЛГА-КОЛДОНМО ИСКУССТВОСУНУН КАРАЖАТТАРЫ
МЕНЕН БОЛОЧОК ДИЗАЙНЕР-СТУДЕНТТЕРДИН КЕСИПТИК
КОМПЕТЕНЦИЯЛАРЫН КАЛЫПТАНДЫРУУ
(кыргыз оюмдарынын мисалында)**

13.00.08 - кесиптик билим берүүнүн теориясы жана методикасы

АВТОРЕФЕРАТЫ

**Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын**

Бишкек – 2022

Диссертациялык иш К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин педагогика жана психология кафедрасында даярдалды

- Илимий консультант:** педагогика илимдеринин доктору, И. Раззаков атындагы КМТУнун «Инженердик педагогика» кафедрасынын профессору
Асаналиев Мелис Казыкеевич
- Расмий оппоненттер:** **Сыдыхов Бахыт Дикамбаевич** – педагогика илимдеринин доктору, Абай атындагы Казак улуттук педагогикалык университетинин “Информатика жана информатизация билим берү кафедрасынын доценты
- Мухина Дария Сапарбековна** – педагогика илимдеринин кандидаты, “Балажан” Республикалык окуу-методикалык эстетикалык тарбия борборунун директору
- Жетектөөчү мекеме:** **М. Ауэзов атындагы Түштүк-Казахстан** мамлекеттик Университетинин “ Кесиптик окутуу” кафедрасы (160000, Шымкент шаары, Байтурсынова көчөсү, 214)

Диссертациялык иш 2022-жылдын __ апрелинде саат __ Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин, И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча уюштурулган **Д.13.20.627** диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот. Дареги: Бишкек ш., Раззакова көчөсү, 51. Диссертацияны коргоону zoom-webinar онлайн берүүнүн идентификациялык коду <https://vc.vak.kg/b/d13-mhe-amq-x2p>

Диссертациялык иш менен 720026. Бишкек ш., Раззакова көчөсү, 51 дарегиндеги И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин илимий китепканасынан жана <http://arabaev/kg/do.kg> сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2022-жылдын __ мартында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы, педагогика
илимдеринин доктору, доцент

Чалданбаева А.К.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөө темасынын актуалдуулугу. 2018-2040-жылдарга карата Кыргыз Республикасын «Билим берүү жөнүндө» мыйзамына ылайык Туруктуу өнүктүрүүнүн Максаты жана инновациялык өнүктүрүү стратегиясы, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин 2015-жылдын 15-сентябрдагы № 1179/1 буйругу менен бекитилген «Костюм жана текстиль искусствосу» багытынын дизайнерлерин даярдоо боюнча мамлекеттик билим берүү стандартын билим берүү процессине активдүү киргизүүнү камтыган Жобо менен шартталат.

Кесиптик билим берүүнүн максаттуу милдеттери эмгек рыногунда иш берүүчүлөрдүн жана керектөөчүлөрдүн заманбап суроо-талабынын реалдуулугу кадрларды даярдоого кыйла квалификациялуу мамилени талап кылган адистин заманбап деңгээлине талаптардын мыйзам ченемдүүлүгүн аныктайт.

Кыргызстандын көз карандысыздыгын кабыл алуунун азыркы этабында улуттун өзүн-өзү аныктоо көйгөйлөрү менен катар өзүнүн улуттук маданиятына жана тарыхына, этнографиясына жана улуттук тилине, салттуу жасалга-колдонмо искусствого жана элдик костюмга кызыгуу артып, алардын биздин маданий жана руханий баалуулуктарыбызды сактоо маанилүү шарт болуп саналган тарыхый мейкиндиктеги ролуна жана ордуна басым жасалууда.

Заманбап шарттарда бул улуттук аң-сезимдин, калыптанган маданий тажрыйбанын негизинде коммуникациялык жана социалдык маданий процесстерди илимий жактан тереңирээк ойлонуп түшүнүүнү, аларды окуучунун инсандык патриоттук, руханий-адеп-ахлактык сапаттарын калыптандыруу боюнча окутуу процесстерине киргизүүнү жана тартууну талап кылат.

Студенттерди-келечектеги дизайнерлерди даярдоо үчүн абдан маанилүү маселелердин бири болуп маданий баалуулуктарды, анын ичинде орнаменталдык (оюмдар) искусствосун изилдөө жана аңдап түшүнүү болуп саналат, ошондуктан студенттердин-келечектеги дизайнерлердин кесиптик компетенцияларын жасалга-колдонмо чыгармачылык жана улуттук орнамент (оюмдар) каражаттары менен калыптандыруу педагогикалык жактан окутуу процессинде өзүн-өзү өнүктүрүүгө жана мотивациялоого багытталган методдорду колдонууга мүмкүндүк берет, гумандуу-эстетикалык аң-сезимди жана элдик маданий салттарга карата толеранттуу мамилени тарбиялайт, дүйнө таанымды, ассоциативдик-образдуу жана чыгармачыл дизайн ой жүгүртүүсүн, көркөм-чыгармачылык көндүмдөрдү өнүктүрөт, бул, албетте, болочок дизайнерлердин кесиптик жөндөмдөрүн кеңейтүүгө мүмкүндүк берет.

Кыргыз искусствосунун көп кырдуу элдик көркөм чыгармачылыгынын тарыхый аспектиери каралган атайын жана илимий адабиятты изилдөөдө биз А. А.Акматалиев, К. И. Антипин, А. Н. Берштам, С. М. Дудин, А. Ю. Мальчик, А. П. Немых, М. В. Рындин, И. Раимбердиев, К. И. Ташбаев, Г. И. Токтосунов, Дж. Т. Уметалиев, К. Эсен уулу сыяктуу ж. б. окумуштуулардын тарыхый-археологиялык жана этнографиялык багыттагы фундаменталдык эмгектерине таяндык.

Кыргыз оюмдарынын семантикасын концептуалдаштырууда коом өзүнүн өнүгүшүнүн ар бир этабында жаңы оюмдардын формаларын жаратат, алар М.Т.

Абдуллаев, Мусабай-Асаналиев, Дж. Уметов ж.б. окумуштуулардын, этно-дизайнерлер Д. Ашимбаев, Т. Воротников, М. Тапаев, А. Обозов ж.б. кыргыз сүрөтчүлөрүнүн чыгармаларында өз ордун тапты.

Оюмдар искусствосунун маселелери жана өзгөчөлүктөрү, ошондой эле анын классификациясы жана оюмдун семантикалык мааниси Ю.А. Герчук, В.С. Воронов, Л.Н. Гумилёв, С.В. Иванов сыяктуу көптөгөн башка белгилүү орус окумуштууларынын жана искусство таануучуларынын эмгектеринде кеңири каралган.

Кыргызстандын педагогикалык илиминин өнүгүшүнө баа жеткис салым кошкон эмгектер: жогорку мектептин студенттеринин кесиптик жана инсандык компетенцияларын калыптандыруу жана кесиптик билим берүү проблемаларында окуу процессин өркүндөтүүнү изилдөөдө Т.Ф. Абдрахмановдун, Д.Б. Бабаевдин, И. Б. Бекбоевдин жана өткөөл мезгилдеги Кыргыз Республикасынын Билим берүү системасынын тарыхый өнүгүүсүн андап түшүнүүдө И. С. Болжурованын, педагогдордун инсандык сапаттарын калыптандырууда Н. К. Дюшееванын, К. Д. Добаевдин ж. б., кесиптик билим берүүдө компетенттүүлүк мамилени ишке ашырууда Э.М. Мамбетакунов, А.К. Наркозиев, Е.Е. Син, Т.М. Сияевдин, окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүүдө А.С. Раимкулова ж.б., орус окумуштуулары Б.М. Неменский, В.С. Безрукова, И.А. Зимняя, Г.Б. Скок, Э.Ф. Зеер, А.В. Хуторский ж.б. эмгектери, Е.А. Кольцова, И.Г. Седова, Р.Х. Чабаров, Ю.М. Бундинанын диссертациялык изилдөөлөрү эсептелет.

Кыргыз окумуштуулары М.К. Асаналиевдин, К.Ы. Адыбаевдин, Д.А. Акматовдун ж.б. эмгектеринде ЖОЖдун билим берүү процессинде студенттердин чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн жана өз алдынча изилдөө ишмердүүлүгүн калыптандырууга өзгөчө көңүл бурулду; орус окумуштуулары П.Я. Гальпериндин, Л.С. Выготскийдин, Е.И. Игнатъевдин, В.Ф. Рунге, В.Д. Шадриковдун жана көптөгөн башка окумуштуулардын эмгектеринде окуучуларда чыгармачыл жана креативдик ой жүгүртүүнү өнүктүрүүгө көңүл бурулууда.

Тарыхый жана атайын педагогикалык адабиятты талдоо көптөгөн илимий эмгектерде окуучулардын инсанын көркөм-чыгармачыл өнүктүрүүдө жасалга-колдонмо искусствонун мааниси далилденип, окутуу процессине компетенттүүлүк методун киргизүү боюнча көп кырдуу тажрыйба берилип, болочок адистин кесиптик компетенцияларынын ар кандай түрлөрүн калыптандырууга өзгөчө көңүл бурулгандыгын аныктоого мүмкүндүк берди. Бирок болочок дизайнерлердин кесиптик компетенцияларын кыргыз оюмдарынын мисалында жасалга-колдонмо искусство каражаттары менен калыптандыруу проблемалары дээрлик изилденбеген бойдон калууда.

Изилдөөнүн актуалдуулугу, бир жагынан методиканын жетишсиз иштелип чыгышы, экинчи жагынан, диссертациялык изилдөө темасын “Жасалга-колдонмо искусствосунун каражаттары менен болочок дизайнер-студенттердин кесиптик компетенцияларын калыптандыруу (кыргыз оюмдарынын мисалында)” деп аныктады.

Изилдөө процессинде төмөнкү объективдүү **карама-каршылыктар** аныкталды:

- керектөөчүлөрдүн (студенттердин, ата-энелердин, иш берүүчүлөрдүн) муктаждыгы менен Кыргыз Республикасынын кесиптик билим берүүсүнүн мамлекеттик стандартынын негизинде билим берүү программаларын камсыз

кылуунун ортосунда; - студенттердин чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү практикасын ишке ашыруу менен кыргыз оюмдарынын мисалында жасалга-колдонмо искусство каражаттары менен кесиптик компетенцияларды калыптандыруунун педагогикалык шарттарынын жетишсиз иштелип чыгышынын ортосунда; - келечектеги дизайнерлердин кесиптик компетенцияларын сапаттуу калыптандыруу зарылдыгы менен аларды ишке ашыруу процессин камсыз кылуу методикасынын жетишсиз иштелип чыгышынын ортосунда.

Аныкталган объективдүү карама-каршылыктардын болушу изилдөө көйгөйүн аныктоого мүмкүндүк берди: болочок дизайнерлердин кесиптик компетенцияларын калыптандыруунун педагогикалык шарттары кайсылар жана аларды кыргыз оюмдарынын мисалында жасалга-колдонмо искусство каражаттары менен ишке ашыруу жолдору кандай?

Диссертациянын темасынын илимий программалар менен байланышы. Диссертациянын темасы И. Раззаков атындагы Кыргыз Мамлекеттик Техникалык Университетинин «Буюмдарды көркөм проектирлөө» кафедрасынын илимий жана методикалык иштеринин тематикалык планы менен байланышкан.

Изилдөөнүн максаты: Кыргыз оюмдарынын мисалында болочок дизайнерлерди натыйжалуу даярдоонун педагогикалык шарттарын аныктоо жана болочок дизайнерлердин кесиптик компетенцияларын калыптандыруу методикасын иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн милдеттери:

1. Болочок дизайнерлердин кесиптик компетенцияларын калыптандырууда жасалга-колдонмо искусствонун жана кыргыз оюмдарынын ролун жана ордун аныктоо.
2. Кыргыз оюмдарынын мисалында жасалга-колдонмо искусство каражаттары менен кесиптик компетенцияларды калыптандыруунун педагогикалык шарттарын айкындоо.
3. Кыргыз оюмдарынын мисалында жасалга-колдонмо искусство каражаттары менен кесиптик компетенцияларды калыптандыруу методикасын иштеп чыгуу жана тажрыйбалык-эксперименттик иштин процессинде ишке ашыруу.
4. Эксперименталдык иштин жүрүшүндө келечектеги дизайнерлердин кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандыруу педагогикалык шарттарын аныктоо.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы студенттер-болочок дизайнердин кесиптик компетенцияларын калыптандырууда кыргыз оюмдарынын мисалында жасалга-колдонмо искусство каражаттарын пайдалануунун натыйжалуулугу теориялык жактан негизделгендигинде жана тажрыйба жолу менен далилденгендигинде; көркөм маданияттын дүйнө таанымдык, тарыхый аспектиси катары костюмдагы кыргыз оюмдарынын педагогикалык потенциалы ачылгандыгында; кыргыз оюмдарынын мисалында жасалга-колдонмо искусство каражаттары менен болочок дизайнерлердин кесиптик компетенцияларын калыптандырууга жана өнүктүрүүгө таасир этүүчү педагогикалык шарттардын натыйжалуулугу аныкталгандыгында жана далилденгендигинде; илимий адабияттарды талдоонун негизинде Кыргызстанда жана чет өлкөлөрдө дизайн-билим берүү көйгөйүнүн абалы изилденгендигинде; болочок дизайнерлердин кесиптик компетенцияларын калыптандыруу методикасы иштелип чыккандыгында жана болочок дизайнерлердин кесиптик компетенцияларынын

калыптангандыгын диагностикалоо жана баалоо материалдарынын жана критерийлеринин түзүлгөндүгүндө.

Изилдөөнүн практикалык маанилүүлүгү студенттердин-болочок дизайнердин кесиптик компетенцияларын кыргыз оюмдарынын мисалында жасалга-колдонмо искусство каражаттары менен калыптандыруу методикасы иштелип чыкты жана окуу процессине киргизилди; «Мода жана стилдин тарыхы» дисциплинасы боюнча атайын курстун семинардык сабактарынын тематикалык планы жана окуу-методикалык комплекси сунушталды. Изилдөөнүн жыйынтыктарын ЖОЖдун окутуучулары костюм боюнча болочок дизайнерлердин чыгармачылык потенциалын өнүктүрүү үчүн колдонушу мүмкүн.

Изилдөөнүн методдору: *теориялык* (талдоо, жалпылоо, системалоо, нормативдик документтерди изилдөө); *эмпирикалык* (байкоо, салыштыруу, талдоо, анкета жүргүзүү; тестирлөө, чыгармачыл ишмердүүлүктүн натыйжаларын талдоо, моделдөө, педагогикалык эксперимент, маалыматтарды математикалык-статистикалык иштеп чыгуу).

Эксперименталдык изилдөөнүн базасы. Изилдөө И. Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университетинин базасында жүргүзүлдү. Экспериментке «Костюм жана текстиль искусствосу» багыттарынын 3 жана 4-курстагы студенттерин тартуу менен костюм боюнча дизайнерлерди даярдоочу Бишкек шаарынын жогорку окуу жайлары катышты: Кыргыз Республикасынын Т. Садыков атындагы Улуттук көркөм академиясы, Н.Исанов атындагы КМУСТА, Б. Ельцин атындагы КРСУ. Ар кайсы мезгилдерде катышкан студенттердин жалпы саны 139 адамды түздү.

Коргоого алынып чыгуучу жоболор:

1. Кыргыз элдик чыгармачылыгынын оюмдар искусствосу болочок дизайнердин көркөм-чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн калыптандыруунун жана өнүктүрүүнүн натыйжалуу каражаты катары: чыгармачыл дизайн ой жүгүртүүсү жана чыгармачыл элестетүү, композициялык тең салмактуулук жана түс гармониясы сыяктуу сезимдер.
2. Болочок дизайнер-студенттердин кесиптик компетенцияларын кыргыз оюмдарынын мисалында жасалга-колдонмо искусство каражаттары менен калыптандыруу процессин уюштуруунун педагогикалык шарттары.
3. Болочок дизайнерлердин кесиптик компетенцияларынын калыптануу деңгээлин аныктоо үчүн диагностикалык-баалоо инструментарийи жана критерийлери.
4. Кыргыз оюмдарынын мисалында жасалга-колдонмо искусство каражаттары менен болочок дизайнер-студенттердин кесиптик компетенцияларын калыптандыруунун иштелип чыккан методикасынын натыйжалуулугун далилдеген тажрыйбалык-эксперименталдык ишинин натыйжалары.

Автордун жеке салымы.

Болочок дизайнер - студенттердин кесиптик компетенцияларын кыргыз оюмдардын мисалында жасалга-колдонмо искусство каражаттары менен калыптандырууга жана өнүктүрүүгө таасир этүүчү педагогикалык шарттарды аныктоодо; илимий адабияттарды талдоонун негизинде Кыргызстанда жана чет өлкөлөрдө дизайн-билим берүү проблемасынын абалын изилдөөдө; келечектеги дизайнерлердин кесиптик компетенцияларын калыптандыруу методикасын

негиздөөдө жана ишке ашырууда, диагностикалык материалдарды жана келечектеги дизайнерлердин кесиптик компетенцияларын баалоо критерийлерин аныктоодо.

Изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоо.

Изилдөөнүн ыйынтыктары докладдарда, семинарларда, республикалык жана эл аралык деңгээлдеги илимий-практикалык конференцияларда, семинарларда жана тегерек столдордо чагылдырылган. Иштин негизги жоболору К.Карасаев атындагы БГУнун педагогика жана психология кафедрасынын отурумдарында баяндалган.

Изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча илимий эмгектер жарыяланган. «Костюм жана текстиль искусствосу» багытындагы студенттер үчүн «Мода жана стиль тарыхы» семинардык сабактарынын атайын курсу (32 саат), «Мода жана стилдин тарыхы» дисциплинасы боюнча окуу-методикалык комплекс иштелип чыккан.

Макалаларда диссертациянын жыйынтыктарын жарыялоонун толуктугу. Изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча 11 илимий макала, анын ичинде КР УАК сунуш кылган 5 макала, 2 макала Москва шаарында жана 1 макала Алматы шаарында РИНЦке кирген журналдарда жарыяланган, ошондой эле изилдөө темасы боюнча 1 окуу-методикалык колдонмо, 1 окуу-методикалык комплекс жана «Мода жана стиль тарыхы» дисциплинасы боюнча семинардык сабактарга 1 методикалык көрсөтмө басылып чыккан.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү киришүүдөн, үч главадан, глава боюнча корутундулардан, 9 таблицадан, 10 сүрөттөн, жалпы корутундулардан, колдонулган адабияттардын 180 тизмесинен жана 4 тиркемеден турат. Диссертациянын жалпы көлөмү 149 бетти түзөт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө диссертациялык иштин темасынын актуалдуулугу, анын максаты, милдеттери, методдору негизделген, илимий жаңылыгы, теориялык жана практикалык маанилүүлүгү, коргоого коюлуучу жоболор; изилдөөнүн натыйжаларын апробациялоо жана практикага киргизүү чагылдырылган.

“Жогорку окуу жайларында болочок дизайнерлердин кесиптик компетенцияларын калыптандыруунун теориялык негиздери” аттуу биринчи глава изилдөөнүн биринчи маселесин чечүүгө арналган.

Теориялык изилдөөнүн жүрүшүндө: кыргыз оюмдарынын жана кыргыздардын байыркы символдорунун семантикасын ачууда атайын жана тарыхый-археологиялык адабияттарга талдоо жүргүзүлдү, ал терең семантикалык мааниде руханий маданиятты, таанып-билүү жөндөмдөрүн, баалуулуктар-дүйнө таанымдык жана гумандуу сапаттарын өнүктүрөт, демек, студенттердин адамдын инсандыгын калыптандырууга жана тарбиялоого өбөлгө түзөт; дизайн-билим берүүнү талдоонун негизинде жогорку мектепте болочок дизайнерлердин кесиптик сапаттарын калыптандырууга системалык мамиленин өзгөчөлүктөрү аныкталды; адистин интегралдык сапаты катары психологиялык-педагогикалык илимде кесиптик компетенцияларды калыптандыруу процессинин структурасы жана мазмуну ачыкталды.

Адабий тарыхый жазуу материалдарда «элдик искусство», «элдик көркөм чыгармачылык» же «көркөм кол өнөрчүлүк» түшүнүктөрү көп кездешет. Тилекке

каршы, көптөгөн авторлор бир түшүнүктү экинчисине алмаштырып, карама-каршылыктарды туудурушат. Бирок белгилей кетүүчү нерсе, бардык илимий изилдөөлөрдө элдик көркөм чыгармачылык изилдөө предмети катары кызмат кылат жана элдик каада-салттардын булагы, муундардын тажрыйбасы болуп саналат, ал адамдын жаратылыш менен жана тарых менен байланышын көрсөтөт, адеп-ахлактык баалуулуктарды калыптандырууга жана адамдын эстетикалык тарбиясына өбөлгө түзөт.

Ошентип талдоо көрсөткөндөй, кыргыз оюмдарынын келип чыгышы боюнча бир нече теориялар айтылган, балким, карама-каршылыктуу: алгач, орнамент (оюмдар), изилдөөчү А.П. Немыхтын ою боюнча, адам менен анын жашаган жеринин ортосундагы келишимди бекемдейт жана эки тегиздикте: мейкиндик менен убакыттын тегиздигинде жүрөт. Эгерде мейкиндик мүнөздөмөсү буюмдарда так белгиленген чек аралар – өткөөлдөр (дыйканчылык маданияты) же оюмдардын сызыктарынын (көчмөн маданияттын) жылмакайлыгы, динамикасы түрүндө көрсөтүлсө, анда убактылуу мүнөздөмөлөр композицияда тигинен (Дүйнөлүк дарактын образы) же туурасынан (оюмдардын элементтеринин мезгил-мезгили менен кайталанышы) көрсөтүлөт.

Мисалы, изилдөөчү В.Чепелев байыркы кыргыз оюмдарынын келип чыгышы Азиянын жалпы уруулук оюмдар чыгармачылыгына, тагыраак айтканда парфян-эллинисттик салттарда жатат деп эсептейт, С. П. Толстов кыргыз оюмдарында Орто Азиянын байыркы антикалык элементтерин көрөт.

Башка элдердин оюмдардын искусствосуна тийгизген таасири боюнча бир нече пикирлер айтылган, атап айтканда, С.М. Абрамзон Ферганада кытай маданиятынын элементтерин, өзбек жана тажик (иран маданиятынын) элементтерин - Кыргызстандын түштүгүндө табат.

А.Н. Бернштам кыргыз оюмдарынын келип чыгышынын эки теориясын сунуштайт. Бир версиясы боюнча, археологиялык булактарга жана кыргыздардын Алтайдан Тянь-Шанга өтүүсү менен байланышкан этнографиялык материалга таянат. Экинчиси боюнча, изилдөөчү сүрөтчү М.В. Рындин берген классификацияга таянып, чеберлердин географиялык жайгашуусуна жараша оюмдардын мотивдеринин аталыштарын талдоого таянат.

С. В. Киселевдун концепциясына ылайык, кыргыз колдонмо искусствосунун келип чыгышы Түштүк Сибирдеги б.з. I–VI кылымдардан баштап тагар жана таштык маданияты менен байланыштуу. Изилдөөчүнүн айтымында, бул мезгилди эки этапка бөлсө болот. Биринчи этап байыркы скифтик колдонмо чыгармачылыкта сакталып калган «жаныбарлар стилиндеги» оюмдарынын өнүгүшү менен байланыштуу. Ал эми экинчи этап кеч-тагардык маданиятынан башталат жана ар кандай стилдештирилген жасалга мотивдерге өтүү менен мүнөздөлөт. Бул мезгилде зергерчилик жана керамикалык кол өнөрчүлүк буюмдарынын ар кандай түрлөрү боюнча оюмдар чыгармачылыгы чоң өнүгүүгө ээ болот.

Көптөгөн изилдөөчүлөрдүн пикири боюнча кыргыз оюмдары «тамгадан» мурда «сүрөт жазуучусунун» образында пайда болгон, андан кийин гана «оюм жана жазуу» деп кыска шифрлерден татаал оюмдар мотивине өтүү менен декоративдик (жасалга) же тумар (белги) функциясына бөлүнгөн. Аны үч түргө бөлүүгө болот: зооморфтук-

антропоморфтук, геометриялык-ийри сызыктуу жана стилдештирилген татаал жасалгалардын өсүмдүк-мүйүздүү мотивдери.

Маанилүү нерсе, оюмдар ааламдын философиялык-маанилүү символдорун алып жүрүүчүсү болгон жана курчап турган дүйнөнү жакшылыкка бөлөөнүн алмаштыргыс жолу болгон. Социалдык-маданий маалыматты коддоонун ыкмасы катары кыргыздын энергиясынын визуалдык коддолушу дал руна (тамга – символ – оюм) болгон.

Кыргыз искусствосунун оюмдарынын жаатындагы этнографиялык жана археологиялык материалдарды талдоонун негизинде биз элдик кыргыз оюмдарынын эң байыркы түрлөрүнүн бири болуп «кочкор мүйүз» оюму эсептелерин, ошондой эле космогоникалык «күн» белгисинин куюн розеткасы, «кайкалак» (тармал), «кош-кайкалак» оюмдары ар кандай варианттарда экендигин аныктадык. Бул оюм тармал ромб түрүндө сүрөттөлөт, ал адатта майда оюмдар менен толтурулат. Ошондой эле үй буюмдарында «курчак баши» (голова куклы), «бычак учу (кончик ножа), «ак-кочот (белый узор), «мүйүз» или «кош-кочот» (бараньи или оленьи рога), «тогуз дюбе» (девять холмов), «карга тырмак» (когти ворона), «суу» (вода) ж.б. оюмдар кеңири колдонулат. Кыргыз элинин оюмдарынын мотивдери ар кандай айкалыштарда колдонулат: килем токууда, кийиз тигүүдө, чий токууда, саймаларда, териге оюм түшүрүүдө, жыгач боюнча оюуда жана сүрөт салууда, зергердик искусстводо. Колдонмо чыгармачылыктын буюмдарындагы көптөгөн оюмдардын жасалгасы болуп саналган үч бурчтук ыйык сакралдык мааниге ээ.

Колдонмо буюмдагы түс андан кем эмес мааниге ээ болгон: карама-каршы (контрасттык) түстөрдүн айкалышы байлыкты чакырышкан, кызыл – жашоонун түсүн жана жаратылыштын күчүн белгилеп, кан ооруларынан, ал эми сары - ички органдардын ооруларынан сактаган, жашыл – жаштыктын символу, көк – ааламга байланыштуу өнүгүүнүн жана өсүүнүн символу.

Оюмдарды изилдеп жатып, алар адамдын эң маанилүү органдарын жаап-жашырган деген жыйынтыкка келдик. Эркектердин кийимдеринде оюмдар менен арткы жону жана төшү кооздолгон, аялдардын кийимдеринде оюмдар көбүнчө белди жаап турат, кыздын себинде жемиштүүлүктүн белгиси болгон «бадам» (миндаль) жасалгасы сөзсүз болот. Ажур «Умай эне» (колдоочу эне) балдар буюмдарына саймаланып келген, анткени ыйык эне бардык балдардын колдоочусу жана коргоочусу болгон, «умай – эне» символу түрк тилдүү элдер тарабынан илгертен бери урматталып келген (U ~ mai ~ jagal ~ mai ~ jagalмай тамга), ошондой эле жоокерлерге насаат болгон ж.б.

Мурастоо процесси ондогон жылдар бою оюмдардын элементтерин жылмалап келген. “көчөт” кыргыз оюму оюмдар искусствосунун жогорку көркөм сүрөт каражаты болуп калды жана айлана-чөйрөнүн жана жандуу жаратылыштын предметтерин образдуу чагылдыруунун өзгөчөлүктөрүн өзүнө сиңирип, көркөм-эстетикалык, социалдык, маалыматтык-коммуникативдик, арт-терапевтик, маданий жана башка көптөгөн функцияларды өзүнө алат, баалуулук-дүйнө таанымдык жана гумандуу сапаттарды калыптандырат, социалдык-маданий жана педагогикалык потенциалды өзүнө камтыйт, мындан жасалга-колдонмо искусствосу жана кыргыз оюмдары болочок адистин инсандыгын калыптандырат, чыгармачылык жөндөмдөрдү шыктандырат.

Азыркы учурда заманбап колдонмо чыгармачылыгынын оюмдар искусствосунун символдору жана белгилери динамикада жана эволюцияда каралышы керек, анткени оюмдар этносту өзүнүн тарыхый жолунда коштоп, адамдын этникалык дүйнө таанымы менен бирге өзгөртүлүп келген. Костюм жана аксессуарларды проектирлеп жасоодо оюмдардын элементтеринин маанилик маанисин эске алуу максатка ылайык.

Адабияттарды талдоо көрсөткөндөй, бүгүнкү күндө көптөгөн социологдор, психологдор, дизайн теоретиктери жана табигый илимдер инженерлери дизайн жөнүндө талкууларга активдүү катыша башташты. Себеби, азыркы дүйнөдө коммуникативдик системаларынын глобалдашуусу адистерден башкача мамилени талап кылат, ошондуктан коммерциялык ийгиликти өркүндөтүүнүн изилдөө стратегиясы катары дизайнга кайрылуу азыр эң актуалдуу болуп калды.

В.Г. Власов өзүнүн илимий эмгектеринде колдонмо искусство биринчи кезекте кадрларды кесиптик даярдоого, билим берүү программаларынын жана мамлекеттик билим берүү стандарттарынын негизинде көндүмдөргө ээ болууга негизделгендигин ырастайт; негизги көркөм сүрөт программаларынын базалык циклин изилдөөгө жана колдонмо чыгармачылыктын негиздерин өздөштүрүүгө кесиптик мамиле жасоодо биз бул максатта дизайн билим берүүнүн сапаттык жактарын изилдедик.

Дизайндын заманбап мааниде кесип катары калыптанышына абдан күчтүү түрткү өнөр жай прогрессинин өнүгүшү жана илим менен техниканын жаңы ачылыштарынын өнүгүү темпи болду. Германияда жаңы инженердик-көркөм кесипти издөөнүн негизги идеясы Баухаус дизайн жогорку мектебинде (1919) окутуунун борборлоштурулган окуу программасы болгон, анын негизги багыты колдонмо чыгармачылык жана заманбап илимдин чеберлеринен билим алуу менен академиялык салттардан алыстоону каалоо болуп калат. Россияда ВХУТЕМАС жогорку мектеби (1920) илимий-изилдөө лабораториясы болуп калат, анын максаты бир нече багыттар боюнча изилдөө болгон: инженердик-чыгармачыл, көркөм-долбоордук, маданий, коомдук-саясий. Долбоор маданияты форма түзүүнүн эстетикасынын, түсүнүн жана фактурасынын мыйзам ченемдүүлүктөрүн өздөштүрүү, өндүрүштүн конструктордук-инженердик маселелерин чечүүдө пропедевтикалык курстарды, мейкиндик - көлөмдүк объекттерди изилдөө жолу менен калыптанган.

Батыш Европалык дизайн-билим берүү системасында азыркы этапта кесиптик кадрларды даярдоо процесси ар кандай жолдор менен түзүлөт: бир системада окутуунун ар кандай типтүү критерийи орун алат, ал өзүнүн оң жана терс жактарына ээ, экинчисинде салттуу системасынын негизинде максаттарды жана милдеттерди, окутуу ыкмаларын жана алардын принциптерин белгилеп, акыркы натыйжага – бүтүрүүчүнүн атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн белгилейт. Көптөгөн жогорку окуу жайлары фундаменталдык билимдерге негизделген кадрларды даярдоонун салттуу принциптерин таштады.

Кыргызстанда дизайнердик билим берүү салыштырмалуу жакында эле өнүгүп баштады. Жаш республиканын искусствосу башында элдик жасалга-колдонмо чыгармачылык түрүндө өнүккөн. Костюм боюнча дизайнерлерди даярдоо боюнча жогорку мектептин биринчи кезектеги милдети Кыргыз Республикасынын жеңил өнөр жайы үчүн жогорку кесипкөй кадрларды даярдоо болуп саналат. Өнөр жай өндүрүшү үчүн кийим коллекцияларын иштеп чыгууга жана автордук дизайн долбоорлорун түзүүгө негизделген.

Чет өлкөлүк мектептерди талдоо чет өлкөлүк дизайн билим берүү системасынын оң тажрыйбасы негизги кесиптик багыттар боюнча так максаттуу адистештирүү практикалангандыгын аныктоого мүмкүндүк берди, студенттер алдын ала дипломдук долбоор түрүндө эл аралык алдыңкы ишканаларда 3 айлык стажировкадан өтүүгө мүмкүнчүлүк алышты. Дизайнерлерди даярдоо боюнча көптөгөн чет өлкөлүк жогорку окуу жайларында окутуу адистин инсандык сапаттарын өнүктүрүүгө багытталган. Атайын көркөм компоненттерди, билимдерди, билгичтиктерди жана көндүмдөрдү башка сабактар менен бирдей алууга багытталган, бул компетенттүү жана атаандаштыкка жөндөмдүү адистерди даярдоонун бардык багыттары үчүн интеллектуалдык жана кесиптик жөндөмдөрдү өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт. Окутуу процессинин өнүгүү траекториясы модулдук система боюнча курулат (5% - белгилөө-багытталган лекциялар, 40% - практикалык сабактар, 40% - практикалык сабактар, 10-15% билимди баалоо). Окутуучу машыктыруучу-насаатчынын ролун аткарат. Окутуу процессинде проблемалык-кырдаалдык маселелерди чечүүдө кейс-стади инновациялык технологиялары жана методдору активдүү колдонулат. Окутуунун мындай процесси атаандаштыкка жөндөмдүү адистерди калыптандыруу чечимине алып келет, мында окуп жаткандардын өнүгүүсү башка сабактар менен бирдей эле көркөм-чыгармачыл компоненттерди, билгичтиктерди жана көндүмдөрдү алууда эң артыкчылыктуу компоненттердин бири катары инсанды ар тараптуу шайкеш өнүктүрүүгө багытталат, бул компетенттүү жана атаандаштыкка жөндөмдүү адистерди даярдоо боюнча бардык багыттар үчүн интеллектуалдык жана кесиптик жөндөмдөрдү өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт.

Дизайнерлерди даярдоодо жана «кесиптик компетенттүүлүк» жана «компетенция» түшүнүктөрдүн илимий адабияттарда формулировкасында ар кандай мамилелерди изилдөөдө, биз болочок дизайнердин кесиптик компетенттүүлүгү аксиологиялык, когнитивдик, коммуникативдик жана көркөм-чыгармачыл компоненттери менен бирдикте кесипкөй адистин интегралдык сапаттарын чагылдырган изилдөө максаттарыбыздын жана милдеттерибыздин негизинде алардын маанисин аныктадык, б.а. болочок адистин ийгиликтүү ишмердүүлүгүн сапаттары менен компетенттүүлүктүн базалык компоненттери предметтик ишмердүүлүктүн негизги чөйрөлөрүн өзүнө камтыйт, ал эми болочок дизайнердин кесиптик компетенттүүлүгү методикага негизделген инсандык-коммуникативдик, баалуулук-багыттуулук сапаттарды (М. Рокич), таанып-билүү жөндөмдөрүн өнүктүрүү (Ж. Пиаже), чыгармачыл-креативдик ой жүгүртүүнү (М. С. Каган, Б. М. Неменский, П. Я. Гальперин, Л. С. Выготский, В. Д. Шадриков ж.б.), адистин кесиптик компетенцияларын калыптандыруу процессинде (М.Канейл, М. Свейн, Н. К. Сартбекова ж. б.) коммуникативдик сапаттарын калыптандыруу.

Изилдөөчү Н.К. Дюшеева окутууда адисти аныктоого өз ара байланышкан үч мамиле бар экендигин баса белгилейт: – анын компетенттүүлүгү, компетенцияларга ээ болушу жана окутуунун натыйжасы, мында компетенттүү адис өзүнүн окуу натыйжасынын негизинде өзүнүн ишмердүүлүгүнүн предметине карата инсандык сапаттарга жана мамилелерге ээ. Изилдөөчү Г.Б. Скок «жалпыланган инсандык сапаттар» терминин колдонуп, аларды «физикалык, психикалык жана адеп-ахлактык ден-соолук, билимдүүлүк, жалпы маданий сабаттуулук жана руханий баалуулуктар» деп чечмелейт.

Т.А. Абдрахманов адистин негизги сапаттарын баса белгилеп, «компетенттүүлүк – бул адамдын ишмердүүлүктүн предмети катары анын жеке сапатын камтыган тиешелүү компетенцияга ээ болушу» деп эсептейт.

Б. Оскарссон өз ишинде негизги компетенттүүлүктү негизги кесиптик көндүмдөр жана жогорку сапаттагы кесиптик билим берүүнүн милдеттүү компоненти катары карап, (компетенттүүлүк) маанилүү компонент жана ийгиликтин ачкычы деп эсептейт.

Техникалык адистиктеги студенттердин компетенттүүлүгүн изилдеген Г.Н. Синицына инженердин кесиптик ишмердүүлүгүнүн негизги компоненттеринин бири болгон долбоордук компетенттүүлүк сыяктуу компетенттүүлүктүн маанилүүлүгүн баса белгилейт. Долбоордук ишмердүүлүктөгү компетенттүүлүк – бул терең, бекем билимдердин, жөндөмдөрдүн жана долбоордук маселелерди чечүүдө оң тажрыйбанын болушу менен мүнөздөлүүчү интегративдүү инсандык жаңы түзүлүш.

Дизайнердин чыгармачыл инсандыгынын калыптанышында анын кесипкөйлүгүнүн маанилүү компоненти анын болочок дизайнердин жеке компетенттүүлүгү жана интегралдык сапаттары болуп саналат: чыгармачылык, максатка берилгендик, көркөм табит, мобилдүүлүк, маалыматтын жаңы агымында трендде болуу жана долбоордук талдоо ыкмаларына ээ болуу; коммуникативдик инсандык жана башка көптөгөн сапаттар.

“Болочок дизайнерлердин – студенттердин кесиптик компетенцияларын калыптандыруу боюнча педагогикалык шарттарды ишке ашыруу методикасы” аттуу экинчи глава диссертациялык иштин экинчи жана үчүнчү милдеттерин чечүүгө арналган, мында кыргыз оюмдарынын мисалында жасалга-колдонмо искусствонун каражаттары менен болочок дизайнерлердин кесиптик компетенцияларын калыптандыруу боюнча изилдөөнүн объектиси, предмети, ыкмалары жана уюштурулушу баяндалган, болочок дизайнерлердин кесиптик компетенцияларынын калыптануу деңгээлин аныктоо үчүн критерийлер аныкталган.

Изилдөөнүн объектиси: жогорку окуу жайларында болочок дизайнер-студенттердин кесиптик даярдоосу.

Изилдөөнүн предмети: окуу процессинде болочок дизайнер-студенттердин кесиптик компетенцияларын кыргыз оюмдарынын мисалында жасалга-колдонмо искусствосунун каражаттары менен калыптандыруу.

Психологиялык жана педагогикалык адабияттарда «шарт» адамдын психологиялык өнүгүүсүн аныктоочу, табигый, социалдык, тышкы жана ички факторлордун жыйындысы менен байланышкан таасирлердин өнүгүү процессинде адамдын инсандыгын өнүктүрүүгө таасир этүүчү ички жана тышкы себептердин комплекси катары каралат.

Көптөгөн илимий эмгектердин изилдөөчүлөрү А.С. Раимкулова, А. К. Чалданбаева, И. Г. Седова, Е. А. Кольцова, П. А. Ковешников, И. Б. Торшина жана башкалар бул маселе боюнча ар кандай аныктамаларды көрсөтөт жана шартты тышкы факторлор, мазмундук-максаттык, уюштуруучулук-процессуалдык, дидактикалык, методикалык-инструменталдык, психологиялык-педагогикалык ж.б. окутуу максаттарына жетишүүнүн ийгиликтүүлүгүн камсыз кылуучу шарттар катары аныкташат.

Н.Ф. Талызина, адистин моделин аныктоо менен, модель көйгөйү болочок адистин түзүмү жана калыптанышы көз каранды болгон окуу пландарынын жана программаларынын мазмунун аныктоо жана түзүү үчүн маанилүү деп эсептейт.

А.Г. Чернявская компетенттүү адисти калыптандыруу моделин окуу процесси катары белгилейт, анда студент өзүнүн билимин жана тажрыйбасын концептуалдаштырууну баштайт, андан кийин топ менен өз ара аракеттенүүдө жаңы билимге ээ болот, мында окутуучу коюлган маселелерди чечүүдө проблемалык-кырдаалдык рефлексияны уюштурат. Болочок дизайнердин кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандыруунун көрсөткүчү төмөндө (таблица 2.1.) сүрөттөлгөн педагогикалык компоненттер (аксиологиялык, когнитивдик, коммуникативдик жана көркөм-чыгармачыл) болуп саналат.

Таблица 2. 1. - Болочок дизайнердин компетенттүүлүгүн калыптандыруунун көрсөткүчтөрү

Денгээлдер	Баллдар в %	Критерийлер	Компетенттүүлүктүн көрсөткүчтөрү
I. Аксиологиялык компонент			
Жогорку «5»	89-100%	Мен каалайм	1) Кыргыз оюмдарынын пайда болушунун жана анын арналышынын тарыхый аспектилерин изилдөөдөгү жасалга-колдонмо искусствонун жана оюмдардын салттарына баалуулук мамилеси; 2) оюмдар искусствосунун мыйзамдарынын мазмуну менен костюмдагы оюмдарды колдоно билүү; 3) студенттин дүйнө-таанымдык көз карашында жана гармониялуу өнүккөн инсандыгын тарбиялоодо анын баалуулук максатын билүү.
Орто «4»	75-89%		
Төмөн «3»	50-73%,		
II. Когнитивдик компонент			
Жогорку «5»	89-100%	Мен билем жана түшүнөм	1) костюмдун тарыхый өнүгүшүнүн искусство таануу терминологиясын билүү; 2) костюмдагы оюмдардын символикасынын маанилүүлүгүн жана арналышын жана оюмдар искусствосунун мыйзамдарын билүү; 3) дизайнердик чыгармачылык ишти билүүдө өзүн-өзү түрткү берүү жана билимге, билгичтикке жана көндүмдөргө умтулуу; 4) көркөм дизайнды долбоорлоо алдында талдоо ыкмасын, композициянын көркөм принциптерин билүү; 5) жасалга-колдонмо искусство буюмдарын долбоорлоонун аналогдорунун негизинде салыштырма талдоо жүргүзө билүү.
Орто «4»	75-89%		
Төмөн «3»	50-73%,		
III. Көркөм-чыгармачыл компонент			
Жогорку «5»	89-100%	Мен жасай алам	1) оюмдардын композицияларын аткаруу көндүмдөрүн колдонуу; 2) жасалга-колдонмо искусствосу жана оюмдардын каражаттарынын көркөм-образдуу экспрессивдүү тил өзгөчөлүктөрүн колдоно билүү; 3) костюмду долбоорлоодо көркөм-графикалык көндүмдөрдү билүү; 4) композициянын көркөм-экспрессивдүү каражаттарын (нюанс, доминант, стилизация, импровизация ж.б.) колдоно билүү.
Орто «4»	75-89%		
Төмөн «3»	50-73%,		
IV. Коммуникативдик компонент			

Жогорку «5»	89-100%	Мен коммуни- кабелдүүмүн	1) командада иштей билүү, коюлган милдеттерди чечүүдө коммуникативдик жөндөмдөргө ээ болуу; 2) чыгармачылык жигердүүлүктүн көрүнүшү, талдоого жана синтездөөгө умтулуу; 3) чечим кабыл алууда ийкемдүүлүк, өзүн-өзү өнүктүрүүгө жана өзүн-өзү мотивациялоого умтулуу.
Орто «4»	75-89%		
Төмөн «3»	50-73%,		

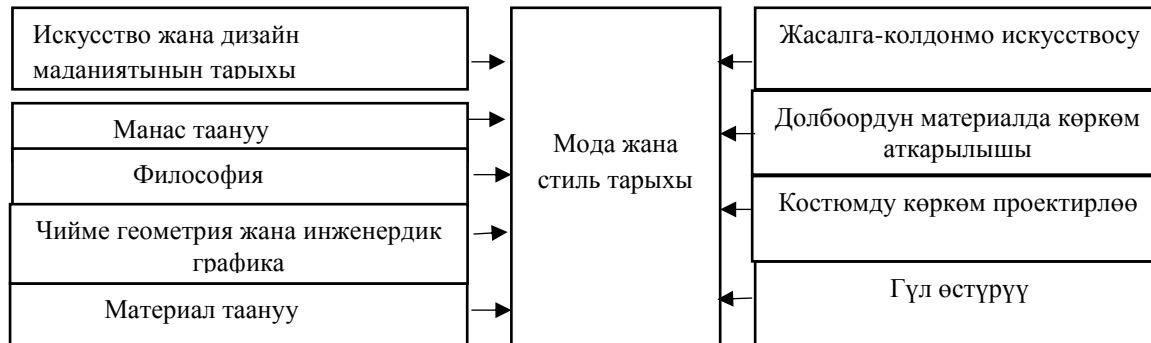
Костюм дизайнеринин кесиптик билиминин мазмуну бүтүрүүчүнүн кесипкөйлүгүн жана атаандаштык жөндөмдүүлүгүн калыптандыруунун натыйжасы катары жалпы, атайын жана предметтик компетенциялардын тизмесинде чагылдырылат. Аларды адамдын кесиптик ишмердүүлүгүндө болушу керек болгон сапат (модель), анын квалификациясы бар адистин чыныгы ишмердүүлүккө жөндөмдүүлүгү катары аныктайт.

Андан ары өзүнүн изилдөөсүндө методиканын автору окуучунун чыгармачылык потенциалын өнүктүрүүдө “мээ чабуулу” техникасынын маанилүүлүгүн аныктайт, бул көйгөйдүн аспектилерин аныктоодон жана коюлган маселелерди чечүүдө альтернатива табуудан турат, бул студенттердин ишмердүүлүгүн активдештирүүгө өбөлгө түзөт. Салттуу методика боюнча окутуу (лекциялык, обзордук, киришүү ж. б.) негизги активдүү позицияны ээлеген педагог окутуу процессине толук киргизилбеген (Эдгар Дейл пирамидасы) форма боюнча сабактарды өткөрүү түшүнүлөт.

Эң жемиштүү деп окуучу дагы, окутуучу дагы окуу процессинде окутуунун натыйжалуу топтук формасы бүткүл билим берүү процессинин өз ара аракеттенүүсү катары колдонулганда эсептейбиз. Мында студенттер талашып-тартышуу, иштеп чыгуу, материалды сын көз менен баалоо мүмкүнчүлүгүнө ээ болушат.

Биздин изилдөөнүн негизги принциптери теориялык негиздүүлүк жана объективдүү реалдуулук жана жеткиликтүүлүк жагындагы принциптер. Ырааттуулук жана системалуулук принциби материалды ырааттуу түшүндүрүү аркылуу системалык-ишмердүүлүк мамилесине багытталган. Таанып-билүү ишмердүүлүгүн жана демилгелүүлүктү активдештирүү принциби, ошондой эле илимийлүүлүк принциби жана теориянын практика менен байланышы, кесиптик билимге жана көндүмдөргө умтулуу. Бул кесиптик билим берүүнүн мазмунунун базалык негизи. Биздин изилдөөдө негизги таянган принцип – бул Б. М. Неменскийдин концепциясы, ал өзүнө окуучунун көркөм жана руханий маданиятын калыптандырууну камтыйт. Бул биринчи кезекте, төмөнкү принциптер: жашоо менен байланыштын туруктуулугу; форманын жана мазмундун биримдиги (көркөм образ жана аткаруу техникасы); билимге жана көндүмгө ээ болуу муктаждыгын түзүү; өзгөчө типтеги көркөм чыгармачылык катары элдик искусствого кошулуу; улуттук жана дүйнөлүк маданият тутумундагы көркөм чыгармачылыктын бардык түрлөрүнүн интегративдик өз ара байланышы; искусстводо инсандын жана бүтүндөй элдин (адам жана жаратылыш, адам жана үй-бүлө, адам жана тарых) жашоосунун маанисин аныктоочу маанилүү байланыштарды чагылдыруу; Окутуучунун руханий дүйнөсүнө таасир этүү принциби жана алардын дүйнө таанымын искусстводогу чындыктын каймана чагылдырылышы аркылуу калыптандыруу. Биздин изилдөөнүн максаты жана милдетине жараша, албетте, “Мода жана стиль тарыхы” курсу боюнча окутууда кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандыруу үчүн маанилүү педагогикалык

шарттарынын бири теориялык жана практикалык сабактардын ортосундагы предмет аралык өз ара байланыш болуп саналат (сүрөт 2.1.).

Сүрөт 2.1. “Мода жана стиль тарыхы” курсунун башка сабактар менен болгон байланышы

Жасалга-колдонмо искусствонун оюмдар искусствосун үйрөнүүдө сүрөт тартуу жана живопись боюнча практикалык көндүмдөрдү бекемдөө максатында студенттер “Улуттук оюмдары бар элдик музыкалык аспаптарды колдонуу менен натюрморт” темасындагы тапшырмаларды аткарышты.

«Жасалга-колдонмо искусство» жана «Кыргыз искусствосу» дисциплиналары берилген контекстте дисциплина аралык байланыш менен биргеликте болочок дизайнерлердин кесиптик ишмердүүлүгүндө керектелген кесиптик теориялык жана практикалык билим, билгичтик, көндүмдөрдүн жыйындысын түзөт. Бул контекстте элдик чыгармачылык адамдын социалдык маданий-баалуулуктарынын жакшылык каалоо кодун камтыган курчап турган дүйнөнү кабыл алуу аркылуу көркөм-эстетикалык таасирдин эталону катары колдонулушу мүмкүн.

Биздин изилдөөдө колдонулган методологиялык ыкмалар дизайн долбоорунун үч өз ара байланышкан этаптарын ишке ашырууну болжолдойт, дизайн концепциясын негиздей билүү, курчап турган дүйнө жөнүндө илимий билимдердин бирдиктүү системасына ээ болуу, жашоо, маданият баалуулуктарына багыт алуу жөндөмү (ОК-1), илимий негизде өз эмгегинизди баалоо, өз ишмердүүлүгүңүздүн чоң деңгээлде өз алдынчалыгы менен баалоо мүмкүнчүлүгү (ОК - 6).

Болочок дизайнерлерди даярдоо процессинде костюмдагы оюмдарды өздөштүрүү жана колдонуу методикасын иштеп чыгууда төмөнкү методологиялык ыкмалар колдонулган:

Аналитикалык мамиле аналитикалык тыянак чыгарууга жана практикалык тапшырманы аткарууда мыкты вариантты тандоого мүмкүндүк берди.

Прецеденттик мамиле чечүү үчүн белгилүү бир көйгөйлүү кырдаалда колдонулушу мүмкүн, студенттерге кесиптик маселелерди аныктоо чеберчилигинин жолуна түшүүгө көмөктөшөт.

Компетенттүүлүк мамиле болочок кесипте студенттердин кесиптик жана инсандык сапаттарын өнүктүрүүгө жана мотивациялоого багытталган окуу кырдаалында билимди колдонууну жана калыптандырууну билдирет, мында дизайнердин инсандык чыгармачылык жөндөмүн калыптандыруунун эң маанилүү сапаттарынын бири чыгармачыл ой жүгүртүүнү, креативдүүлүктү өнүктүрүү болуп саналат, булар ишмердүүлүктүн жүрүшүндө гана иштелип чыгат. Дизайнердин

чыгармачылык ишмердүүлүгүн өнүктүрүү кесиптик иштин бардык түрлөрүн аткарууга даярдыкты талап кылат; болочок буюмдун көркөм образынын чыгармачыл милдеттерин жана идеяларын эскиздерде жана даяр дизайн долбоорлорунда аткаруу, бул үчүн кесиптик сапаттар керек - форма, түстү сезе билүү, пропорция, графикалык көндүмдөр. Ошондуктан, кесиптик компетенцияларды калыптандыруунун кийинки жетектөөчү этабы көркөм-чыгармачылык мамиленин негизинде жасалга-колдонмо искусство каражаттары менен этно-стилдик долбоорлоо болуп саналат, ал оюмдардын композицияларынын экспрессивдүү каражаттарынын негизинде костюмдагы кыргыз оюмдарын өнүктүрүүнү өздөштүрүүнү болжолдойт.

Синкреттик мамиле дизайн-проектирлөөнүн экспрессивдүү көркөм каражаттарынын синтезин аныктайт жана студенттердин максатка жетүү жолунда дизайн долбооруна болгон талапты талдоо жана аныктоо жөндөмүн аныктоого мүмкүндүк берет [67].

Педагогикалык экспериментти уюштурууда студенттердин кесиптик компетенцияларын калыптандыруу боюнча изилдөө ишинин төмөнкү милдеттери коюлган:

1. Кесиптик компетенциялардын калыптануу деңгээлин аныктоо.
2. Студенттердин - болочок дизайнерлердин кесиптик компетенцияларын калыптандыруучу даярдоо каражаттары жана формалары менен айкалышта натыйжалуу усулдарды жана принциптерди аныктоо; ЖОЖдо болочок дизайнерлердин кесиптик компетенцияларын калыптандыруу методикасын иштеп чыгуу (аксиологиялык жана когнитивдик, көркөм-чыгармачыл компоненттердин кесиптик компетенцияларынын калыптануу деңгээлин талдоо; композициянын көркөм-графикалык көндүмдөрүн жана ыкмаларын аныктоого багытталган окуу-чыгармачылык тапшырмалар; практикалык иштерди аткарууда каймана ассоциативдик ой жүгүртүүнү өнүктүрүү);
3. Студенттердин кесиптик компетенцияларын калыптандырууну баалоо критерийлерин аныктоо жана интерактивдүү изилдөө, проектирлөө жана коммуникативдик жөндөмдөрдүн бар экендигин жана өнүгүшүн аныктоо (атайын жана педагогикалык кесиптик адабияттарды, сүйлөшүүлөрдү изилдөө, студенттердин когнитивдик-таанып билүү ишмердүүлүгүнө жана өз алдынча ишине байкоо жүргүзүү, адиске ГОСТ стандарты боюнча талаптарды талдоо, дизайн индустриясындагы заманбап тенденцияларды талдоо);
4. Изилдөөнүн жыйынтыгын жалпылоо (жыйынтыктарды иштеп чыгуу, жыйынтык чыгаруу, диссертациялык изилдөөлөрдү тариздөө).

Кесиптик компетенцияларды калыптандыруу процессин өркүндөтүүнүн белгиленген педагогикалык шарттарын ишке ашыруу (2.2. таблицада) көрсөтүлгөн, чыгармачылык потенциалды өнүктүрүүгө багытталган:

Таблица 2.2. – “Мода жана стиль тарыхы” дисциплинасын үйрөнгөндөн кийин кесиптик компетенцияларды калыптандыруу

ЗУН мазмуну студенттин (билим, билгичтик, көндүмдөрү)	
Билим	Көркөм-долбоордук, чыгармачыл ой жүгүртүүнү калыптандырууга, көркөм-долбоордук иштин максаттарына жана милдеттерине ылайык дизайн-Концепцияны калыптандыруу жөндөмдөрүн өнүктүрүүгө көмөктөшүү. Костюмдун тарыхый

	аспектилері жана стилдердин үлгүлөрү
Билгичтик	Максатка жетүүдө өзүн-өзү тарбиялоого жана өзүн-өзү жөнгө салууга багытталган маданий баалуулук сапаттарын, когнитивдик-таанып билүү жөндөмдөрүн, этикалык жана руханий-адеп-ахлактык сапаттарды калыптандыруу. Көркөм-проекттик ой жүгүртүүнү жана чыгармачылыкты иштеп чыгуу, өнүктүрүү; командада иштөө; маалыматтын жаңы агымында трендде болуу жана долбоордук талдоо ыкмаларын билүү; коммуникативдик инсандык сапаттар; маалыматтын жаңы агымында трендде болуу жана долбоордук талдоо ыкмаларын билүү.
Көндүм	Болочок дизайнердин коммуникативдик инсандык сапаттарын, командада иштөө жөндөмүн калыптандыруу; декоративдик композиция боюнча графикалык каражаттардын жана ыкмалардын практикалык көндүмдөрүн билүү; оюмдардын максатын жана анын костюмдагы максатын аныктоо; буюмдун материалы жана текстурасы менен иштөө.
Өнүктүрүү	чыгармачылык кесиптик жөндөмдүүлүктөрүн; маданий баалуулуктарды, этикалык, руханий жана эстетикалык компоненттерин өнүктүрүү.
калыптандыруу	максатка жетүүдө өзүн-өзү тарбиялоого жана өзүн-өзү жөнгө салууга багытталган сапаттарды калыптандыруу; кесиптик ишке жана өзүн-өзү өнүктүрүүгө даярдык; коммуникативдик инсандык сапаттар.

“Педагогикалык эксперимент жана анын натыйжалары” аттуу үчүнчү главада биздин изилдөөнүн төртүнчү маселеси чечилди, педагогикалык экспериментти талдоонун жыйынтыктары келтирилди.

Экспериментке 3-4 курстун студенттери катышты, алардын ичинен 139 адам, алардын ичинен 56 студент И.Раззков атындагы КМТУ; 41 студент Н.Исанов атындагы КМУСТА (гр. ХПК-1-16, ХПК-2 – 16, ТКИ-1-16); 22 студент Б. Ельцин атындагы КРСУ(гр. МКТ-1-16, МКТ-1-17); 20 студенти Т.Садыков атындагы Көркөм сүрөт Академиясында(гр. ДК -16, ДК - 17) эксперименталдык иштер жүргүзүлдү. Экспериментке 3-4 курстун студенттери катышты.

Эксперименталдык иш үч этапты камтыган: констатациялык (2014-2015 -жж.), калыптандыруучуу (2016 - 2018-жж.) жана контролдук жалпылоочу (2019-2021-жж.).

Аксиологиялык критерий боюнча анкетанын суроосуна, кыргыз оюму костюм боюнча дизайнерлердин кесипкөйлүгүн калыптандырууда педагогикалык потенциалга ээби? Алардын 80% ооба деп жооп берди, албетте, 15% эч качан бул жөнүндө ойлонушкан эмес, 5% жооп берүүгө кыйын болду.

“Мода жана стилдин тарыхы” аттуу кесиптик циклинин дисциплинасы боюнча билимди аныктоо үчүн когнитивдик жана аксиологиялык критерий боюнча калыптануунун теориялык материалын өздөштүрүүнүн деңгээлин аныктоо үчүн 1, 2 практикалык тапшырмаларды аткаруунун көркөм-чыгармачыл критерийлери боюнча педагогикалык тестирлөө өткөрүлдү.

Биринчи этапта (2014 - 2015-жж.) педагогикалык шарттарды аныктоо үчүн атайын жана кесиптик адабият изилденген, ченемдик документтерге талдоо жүргүзүлгөн. Студенттердин чыгармачылык потенциалынын деңгээли жана окуу процессине чыгармачылык мамилеси, студенттердин кесиптик ишке даярдыгы; контролдук практикалык иштердин аткарылышын талдоо, чыгармачыл долбоордук ишмердүүлүгүнүн натыйжалары, тестирлөө, студенттердин окуу ишине

педагогикалык байкоо жүргүзүү, маалыматтарды математикалык-статистикалык иштеп чыгуу аткарылды.

Биринчи этаптын башында биз кыргыздын байыркы терме-токуу технологиясынын негизинде жасалга-колдонмо искусствосунун жана кыргыз оюмдарынын тарыхый аспектилерин терең изилдөө максатында “Терме-токуунун негизинде жаңы технологияларды иштеп чыгуу жана изилдөө” деген темада илимий-изилдөө иштерин жүргүздүк ХПТИ 1-10 (24 адам).

Экинчи калыптандыруучу этапта (2016 - 2018 - ж.ж.) кыргыз оюмдарынын мисалында жасалга-колдонмо искусство каражаттары менен болочок дизайнерлердин - студенттеринин кесиптик компетенцияларын калыптандыруу методикасы жана технологиялары иштелип чыккан.

Эксперименталдык иштин бул этабында биз студенттердин кесиптик компетенцияларынын калыптанышынын баштапкы деңгээлин аныктадык: аксиологиялык (К - 1), когнитивдик (К - 2), көркөм-чыгармачыл (К - 3), коммуникативдик (К - 4).

Бул компоненттердин негизинде студенттердин – болочок дизайнерлерлердин кесиптик компетенцияларынын калыптануу деңгээлинин компоненттерин баалоо критерийлери аныкталды.

Аксиологиялык критерий боюнча аныктама студенттердин костюмдагы кыргыз оюмдарынын пайда болушунун жана арналышынын тарыхый аспектилерине карата баалуулук мамилесин аныктоого, костюмдагы оюмдардын символикасынын жана арналышынын маанилүүлүгүн түшүнүүгө, ошондой эле оюм искусствосунун мыйзамдарын талдоого мүмкүндүк берди; окуучуларды өзүн-өзү мотивациялоого жана дизайнердик чыгармачылык ишмердүүлүктү билүүдөгү жөндөмдөрдү жана көндүмдөрдү билүүгө умтулууга багыттады.

Когнитивдик компоненттин негизинде студенттердин “Мода жана стиль тарыхы”, “Кыргыз искусствосу” дисциплинасы, жасалга-колдонмо искусствосу жана кыргыз оюмдары боюнча теориялык билимдерди өздөштүрүүдө студенттердин таанып-билүү ишине кызыгуусунун болушу; костюмдун тарыхый өнүгүшүнүн искусство таануу терминологиясын билүү; композициянын көркөм принциптерин билүү; жасалга-колдонмо искусство буюмдарын долбоорлоонун аналогдорунун негизинде талдоо жана синтездөө усулуна ээ болуу аныкталды.

Бул үчүн студенттерге эки практикалык тапшырманы аткаруу сунушталды:

1. Геометриялык фигуралардан (графикалык вариантта) борбордук күзгү симметриясын колдонуп, төрт бурчтуу оюмдук (орнаменттик) композицияны аткарыңыз.

2. Тик бурчтуу форматта стилдештирилген өсүмдүктөрдүн же жаныбарлардын формаларын колдонуу менен оюмдук (орнаменттик) композицияны аткарыңыз. Полихромдук вариант.

Көркөм-чыгармачылык критерий студенттердин композициянын графикалык ыкмаларын жана методдорун билүүсүнүн калыптануу деңгээли боюнча аныкталган; оюмдардын композицияларын так жана тыкан аткаруу көндүмдөрү, көркөм-образдуу экспрессивдүү тилдин өзгөчөлүктөрүн, жасалга-колдонмо искусствонун жана оюмдардын каражаттарын колдоно билүү, костюмду долбоорлоодо графикалык

көндүмдөрдү билүү, композициянын көркөм-экспрессивдүү каражаттарын (нюанс, доминант, стилизация, импровизация) колдоно билүү.

Оюмдардын композициясынын принциптеринин өзгөчөлүктөрүн колдонуу студенттерде оюмдар композициясын аткарууда чыгармачылык потенциалдын көрүнүшүн аныктоого мүмкүндүк берди; техникаларга жана материалдарга ээлик кылууну, оюмдук композициялар менен иштерди аткарууда түс менен иштөө жөндөмүн аныктоо; көркөм-образдуу ой жүгүртүүнү өнүктүрүү, талдоонун жана синтездин негизинде көркөм образды берүү жолу менен сүрөт каражаттарын колдоно билүү, буюмдарды проектирлөөдө жаңы образдарды түзө билүү, жасалга композицияда көркөм экспрессивдик каражаттарды колдонуу; өсүмдүктөрдүн жана жаныбарлардын түрлөрүн стилдөө жөндөмдүүлүгү: табигый өсүмдүктөрдүн жана жаныбарлардын формаларын композициялык чечимдерге айландыруу жөндөмү; стилдештирилген өсүмдүктөрдүн же жаныбарлардын формаларын колдонуу менен, полихромдук жана графикалык вариантта тик бурчтуу форматта орнаменттик композиция боюнча тапшырманы аткаруу; орнаменттик композициянын симметриясын жана мыйзамдарын билүү жана аткаруу.

Коммуникативдик компоненттин критерийлерин аныктоодо болочок адистин деңгээли кандайча бааланат: жетишпеген маалыматты бөлүп алууну билеби; маанилүү нерсени экинчи маалыматтан ажырата алабы; кесиптик маселелерди чечүүдө туура суроо бере алабы, байланыш жөндөмү.

Бул критерийлердин ар бири студенттердин-болочок дизайнерлердин кесиптик компетенттүүлүгүн аныктоого багытталган. Бардык критерийлерди баалоонун натыйжалары илимий изилдөө жүргүзүү боюнча жалпы кабыл алынган сунуштардын негизинде жүргүзүлдү.

Үчүнчү жалпылоо этабында (2019-2021-ж.ж.) тажрыйба-эксперименталдык иштин натыйжалары: студенттерди кесиптик даярдоонун принциптери, формалары жана ыкмалары аныкталды; ЖОЖдо болочок дизайнерлердин-студенттердин кесиптик компетенцияларын калыптандыруунун педагогикалык шарттары аныкталды; кыргыз оюмдарынын мисалында жасалга-колдонмо искусство каражаттары менен студенттердин кесиптик компетенцияларын калыптандыруу методикасы иштелип чыкты (табл. 3.3., сүр. 3.2.):

Таблица 3.3. - Констатациялык этапта аксиологиялык жана когнитивдик компонентти диагностикалоонун натыйжалары % менен (3-курс 5-с.- 18-19 ж.ж.)

Аксиологиялык	Деңгээл	КМКТАУ ХПК 1-16 (17адам.)	КМТУ ИКТ 1-16 (19 адам.)	Улуттук көркөм.сүрөт Академиясы ДК 3к. (10 адам.)
	Жогорку	23%	48%	50%
	Орто	54%	40%	40%
	Төмөн	23%	12%	10%
Когнитивдик	Жогорку	40%	50%	48%
	Орто	33%	36%	38%

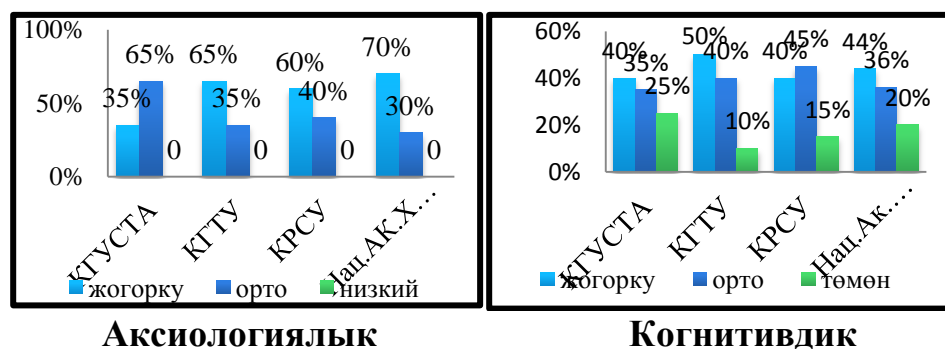
Тажрыйба-эксперименталдык иштин калыптандыруучу этабында 3-курстун ИКТ 1-17 эксперименталдык тобунда (ЭТ – 12 адам) жана (КТ – 12 адам) студенттер–болочок дизайнерлердин кесиптик компетенцияларын калыптандыруу методикасын

Аксиологиялык	Деңгээлдер	КМТУ	КМКТАУ	Кыргыз-Россия Славян университети	Улуттук көркөм сүрөт. Академиясы
		1	2	3	4
		ИКТ-1-16	ХПК-1-16	ИКТ-1-16	ДК - 4к.
		18 чел.	17 чел.	22 чел.	10 чел.
Когнитивдик	Жогорку	65%	35%	60%	70%
	Орто	35%	65%	40%	30%
	Төмөн	-	-	-	-
	Жогорку	50%	40%	40%	44%
	Орто	40%	35%	45%	36%
	Төмөн	10%	25%	15%	20%

апробациялоо жана практикага киргизүүдө окутуунун интерактивдүү методдору колдонулду.

Студенттердин контролдук топторунда окутуу салттуу методикалар жана типтүү программалар боюнча жүргүзүлүп, эксперименталдык окутуу заманбап интерактивдүү методдорду жана формаларды киргизүү менен жүргүзүлдү.

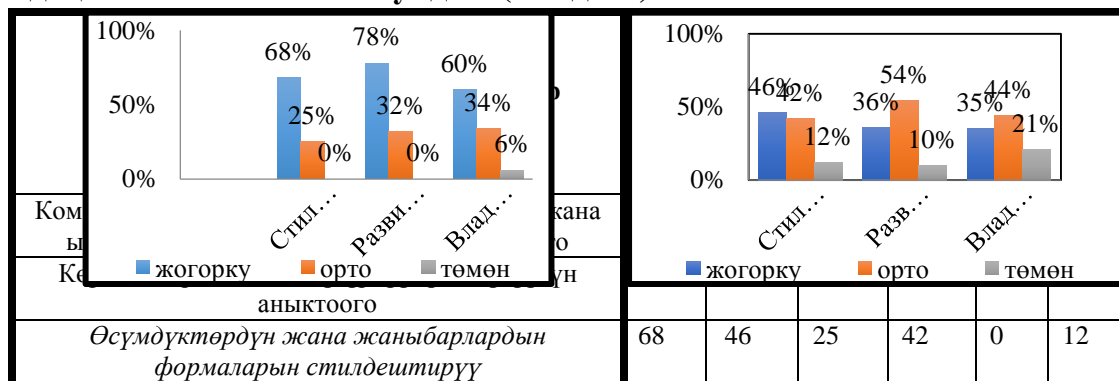
Таблица 3.4. – Калыптандыруучу этапта кесиптик компетенциялардын калыптанышын диагностикалоонун жыйынтыктары, % менен (4-курс 7-семестр – 2019 - 20 ж.ж.)

Рис. 3.3. Компоненттердин өзгөрүү деңгээлинин гистограммасы

Калыптандыруучу экспериментти өткөрүүдө теориялык билимдердин калыптануу деңгээли төмөнкү критерийлер боюнча аныкталган: кесиптик циклдин теориялык материалын өздөштүрүү; оюмдар композицияларын аткаруунун графикалык көндүмдөрүнө жана ыкмаларына ээ болуу (табл. 3.5., сүрөт 3.4.).

Таблица 3.5. - И. Раззаков атындагы КМТУда калыптандыруучу эксперименттин жыйынтыктары боюнча көркөм-чыгармачыл өзгөрүүлөрдүн деңгээли ИКТ 1- 17 тобунда – (24 адам.) ЭТ жана КТ 2019 – 2020-жж.

КТ

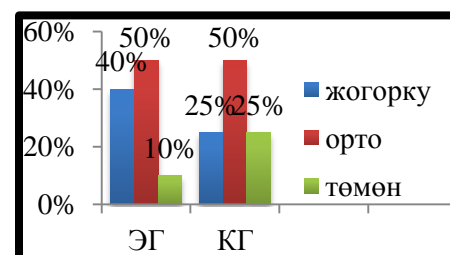
ЭТ

Сүрөт 3.4. Көркөм чыгармачыл компоненттин өзгөрүү деңгээлинин гистограммасы И. Раззаков атындагы КМТУда (ЭТ) жана (КТ) ИКТ 1-17

Жалпысынан, 3-курстун ИКТ 1 - 17 ЭТ тобунун (ЭГ – 12 адам), контролдук (КТ – 12 адам) эксперименттин калыптандыруучу этабынын жыйынтыгы оюмдар композициясынын мисалында көркөм-чыгармачыл жөндөмдөрүн аныктоо боюнча кесиптик компетенциялардын калыптанышынын деңгээли оң натыйжа бергендигин көрсөттү. Дизайнер-студенттердин теориялык билимдеринин, билгичтиктеринин, көндүмдөрүнүн жана коммуникативдик жөндөмдөрүнүн деңгээлин аныктоо үчүн К1, К2, К4 компоненттери боюнча окутуу этабынан кийин тесирлөө жүргүзүлдү (табл. 3.6.).

Таблица 3.6. - И. Раззаков атындагы КМТУда калыптандыруучу этаптын жыйынтыктары боюнча теориялык билимдердин өзгөрүүсүнүн деңгээли ИКТ 1-17-тобунда 3 курс 6 семестр

Деңгээл	ЭТ		КТ	
	12 адам	14 адам	%	%
Жогорку	5	5	25	40
Орто	4	5	50	50
Төмөн	3	4	25	10

Алынган натыйжалардын аныктыгы математикалык статистиканын методдору менен текшерилген. Мында салыштырмалуу жыштыктар жана стандарттык ката аныкталган.

ЭТ жана КТ топтордогу параметрлердин айырмасы Стьюденттин t-критерии боюнча аныкталды, Р айырмасынын статистикалык маанилүүлүгүн эсептөө менен.

Анык айырмаланган параметрлердин жупу деп эсептелген, алар үчүн Р 0,05 тен аз болгон (б.а. байкоо жүргүзүлгөн эки параметр ар башка генералдык жалпылыкка таандык болуу ыктымалдыгы 95% дан ашык).

Айырмачылыктардын аныктыгы кесиптик педагогика боюнча эмгектерде көрсөтүлгөн методика боюнча текшерилген.

Контролдук жана эксперименталдык топто жыйынтыктардын айырмачылыктарынын аныктыгын тастыктоо үчүн χ^2 (К. Пирсондун макулдук критерии) методу колдонулган:

$$\chi^2 = \sum [(f'_E - f'_K)^2 / f'_K]$$
, мында f'_E - эксперименталдык маалыматтардын интервалынын салыштырмалуу жыштыгы; f'_K - контролдук маалыматтардын интервалынын салыштырмалуу жыштыгы.

Биз оюмдар композициясын аткаруу боюнча теориялык билимдерди жана практикалык билгичтиктерди жана көндүмдөрдү калыптандыруунун бардык критерийлери боюнча контролдук жана эксперименталдык топтордун натыйжаларынын айырмачылыктарынын аныктыгын текшердик.

Биринчи жана экинчи критерийлер үчүн топтордун ортосундагы айырмачылыктарды аныктоо боюнча критерийлерге 5-жумушчу таблица түзүдү- «теориялык материалды өздөштүрүү» жана «оюмдар композициясынын көркөм-графикалык көндүмдөрү жана ыкмаларына ээ болуу». Эркиндиктин тиешелүү даражаларында критерийин - критикалык маанилерге негизденүү менен (n = 2, анткени интервалдар 3) аныктадык, критикалык маани χ^2 95 % ыктымалдык менен **8, 17** барабар.

Ошентип, 95% ишеним менен, контролдук топтогу орточо баа $\pm 0,57$ ден ашык эмес четтейт деп айтууга болот 0,57 (табл. 3.5).

Бардык критерийлер боюнча жалпыланган орточо балл анын контролдук жана эксперименталдык топтордо төмөнкүдөй айырмаланарын көрсөтөт: калыптандыруучу эксперименттин маалыматтарын критерийлер боюнча талдоо топтордун орточо көрсөткүчтөрүнүн айырмасы 0,7 баллды түзөт, башкача айтканда эксперименталдык топтун студенттеринин билим, билгичтик деңгээли контролдук топко салыштырмалуу жогору. Ар бир критерий боюнча маалыматтар таблицага киргизилген (табл. 3.5) жыйынтыктардын айырмасынын ишенимдүүлүгү аныкталган:

$$\chi^2 = 8, 17.$$

Таблица 3.5. – χ^2 - критерийдин теориялык материалды өздөштүрүүнүн айырмачылыктарын жана «ИКТ 17 тобундагы ЭТ жана КТ ортосундагы оюмдар композициясынын көркөм-графикалык көндүмдөргө жана ыкмаларга ээ болуу

Баллардын интервалы	f'_E жыштыгы	f'_K жыштыгы	Салыштырмалуу жыштыгы , (f'_E %)	Салыштырмалуу жыштыгы , (f'_K %)	($f'_E - f'_K$)	($f'_E - f'_K$) ² / f'_K в %	($f'_E - f'_K$) ² / f'_K в %
3	3	4	25	28	3	9	2,225
4	5	5	33	36	3	9	1,8
5	5	5	42	36	6	36	4,12
Сумма	$\sum f'_E = 10$	$\sum f'_K = 12$	100%	100%	12	54	$\chi^2 = 8,17$

Тажрыйбалык-эксперименталдык иштин акыркы этабында эксперименттин жүрүшүндө сыналган багыттар студенттер менен иштөөдө эң натыйжалуу экендиги аныкталды, сунушталган интерактивдүү инструменттер өзүн оң жактан көрсөттү. Окуу процессин өркүндөтүү боюнча тыянактар жана сунуштар иштелип чыкты.

Студент-дизайнерлердин кесиптик компетенцияларын жетиштүү ишеним менен калыптандыруу үчүн иштелип чыккан методиканын натыйжалуулугу негизги параметрлердин орточо көрсөткүчтөрүн эсептөөнүн негизинде далилденген.

Студенттер алган жогорку көрсөткүчтөрдү эксперименталдык иш-чаралардын эсебинен гана жетишилди деп эсептөөгө болбойт.

Бул ЖОЖдогу бардык окуу процессинин натыйжасы. Изилдөөнүн жүрүшүндө жүргүзүлгөн эксперимент студенттерди «Костюм жана текстиль искусствосу» багытына окутуу процессинин натыйжалуулугун жогорулатууга өбөлгө түзгөн кошумча маанилүү фактор болду. Бул адистиктеги эксперименталдык жана контролдук топтордун студенттеринин жетишилген деңгээлин аяктаган жана такталган деп эсептөөгө болбойт, анткени экспериментке 3-курстун студент-дизайнерлери катышкан. Натыйжалуулук көптөгөн факторлордун таасири астында өзгөрүшү мүмкүн. Бул процесстин эксперименттин аякташы менен токтоп калбастан, туруктуу жана чыгармачыл инновациялык мүнөздө улантылышы өтө маанилүү.

Окуу процессинде эксперименталдык топтордун көптөгөн студенттери окуу процессине болгон мамилесин өзгөртүштү. Алар окуу процессине көбүрөөк кызыга башташты, өз ишмердүүлүгүн талдоого аракет кылышты, сабактарга даярданууда активдүүлүктү көрсөтүштү.

КОРУТУНДУ

Теориялык изилдөөлөрдүн жүрүшүндө **биринчи милдетти** чечүү үчүн болочок дизайнерлердин кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандыруу проблемасынын абалы аныкталды жана болочок дизайнерлердин кесиптик компетенцияларын калыптандыруу боюнча төмөнкү изилдөө натыйжалары белгиленди:

1. Теориялык изилдөөнүн жүрүшүндө көркөм жана жасалга-колдонмо чыгармачылыктын маңызы жана өзгөчөлүктөрү ачыкталган; кыргыз оюмдарынын семантикасын жана кыргыздардын байыркы символдорун ачууда атайын жана тарыхый адабияттар талданды, алар руханий маданиятты, таанып-билүү жөндөмдөрүн, баалуулук-дүйнө-таанымдык жана гумандык сапаттарды терең

өнүктүрөт, ошондуктан адамдын инсандыгын калыптандырууга жана тарбиялоого өбөлгө түзөт, костюм боюнча болочок дизайнерлерди даярдоодо педагогикалык потенциалга ээ.

Дизайнерлерди даярдоо боюнча көптөгөн чет элдик мектептерде окутуу чыгармачыл креативдик ой жүгүртүүнү өнүктүрүүгө багытталгандыгы аныкталды, анда чет өлкөлүк дизайн билим берүү системасынын оң тажрыйбасы адистин инсандык сапаттарын өнүктүрүү болуп саналат. Болочок дизайнерлердин кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандыруунун эң артыкчылыктуу компоненттеринин бири катары анын интеллектуалдык жана кесиптик жөндөмдөрүн калыптандыруу. Негизги кесиптик багыттар боюнча практикалык багыттагы окутуу жана адистештирүү практикаланат.

Болочок дизайнердин негизги мүнөздөмөлөрү жана кесиптик сапаттары аныкталды: билим, тажрыйба, билгичтик жана көндүм, аларды колдонууга даярдык; чыгармачылык маселелерди чечүүдө кесипкөйлүк; чыгармачыл жана креативдүү ой жүгүртүү; стандарттуу эмес кырдаалда адаптациялануу көндүмдөрү; өзүн-өзү актуалдаштырууга жана өзүн-өзү сындогоо умтулуусу; теориялык жана практикалык көндүмдөрдүн концептуалдык чыгармачыл мамилесинин негизинде изилдөө-издөө жана долбоордук ишмердүүлүктөрдү иштеп чыгуу мүмкүнчүлүгү; инновациялык билимге умтулуу жана аларды иш жүзүндө колдонуу.

2. **Экинчи милдетти чечүүнүн** негизинде диссертацияда педагогикалык эксперименттин жүрүшүндө ишке ашырылган кесиптик компетенцияларды калыптандыруунун педагогикалык шарттарынын жыйындысы иштелип чыкты. Аларды ишке ашыруу студенттин потенциалын жана инсандыгын жана чыгармачылык кесиптик жөндөмүн өнүктүрүүгө багытталган; маданий, этикалык, руханий, эстетикалык компоненттер; максатка жетүүдө өзүн-өзү жөнгө салуу жана өзүн-өзү мотивациялоо сапаттарын калыптандыруу; командада иштөө жана долбоордук талдоо ыкмаларына ээ болуу. Жыйынтыгында дизайнердин инсандык компетенттүүлүгүнүн көрсөткүчү долбоордук маданият, дизайнердик чыгармачыл ой жүгүртүү жана адистин коммуникативдик инсандык сапаттары болуп саналат. Кесиптик компетенциялардын калыптануу деңгээлинин компоненттери, критерийлери жана көрсөткүчтөрү аныкталды: аксиологиялык, когнитивдик, көркөм-чыгармачыл жана коммуникативдик компоненттер.

3. Үчүнчү **милдетти чечүүнүн** негизинде төмөнкү тыянактар чыгарылды:

Оптималдуу педагогикалык шарттарды түзүүнүн негизинде болочок дизайнерлердин кесиптик компетенцияларын натыйжалуу калыптандыруунун иштелип чыккан методикасы ар бир компоненттин (аксиологиялык, когнитивдик, көркөм-чыгармачыл, коммуникативдик) калыптануу деңгээлин баалоого жана болочок дизайнерлердин-студенттердин кесиптик компетенцияларын калыптандырууга мүмкүндүк берди.

Интерактивдүү технологиялардын концепциясына ылайык, алып келүүчү милдеттердин жана мээ чабуулунун, долбоордук синтездин жана сценардык моделдөөнүн ж.б. ыкмалары колдонулган. Бул студенттердин-болочок дизайнерлердин таанып-билүү жөндөмдөрүн синтездөө жана өнүктүрүү, жасалга-колдонмо искусствосунун эталондук үлгүлөрүнө жана кыргыз элинин көркөм маданиятынын салттарына баалуулук мамилесин калыптандырууга мүмкүндүк берди.

4. Биздин изилдөөнүн төртүнчү милдетин чечүүнүн негизинде, үч этапта жүргүзүлгөн эксперимент (констатациялык, калыптандыруучу жана контролдук-жалпылоочу) студенттердин-болочок дизайнерлердин кесиптик компетенттүүлүгүнүн баштапкы жана жыйынтыктоочу деңгээлин көрсөттү. Педагогикалык шарттарды ишке ашыруунун жана интерактивдүү технологияларды колдонуунун натыйжасында эксперименталдык топтун болочок дизайнерлеринин кесиптик компетенцияларынын калыптануу деңгээлин жогорулатуу динамикасы аныкталды.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Келечектеги дизайнерлерди даярдоонун сапатын жогорулатуу үчүн төмөнкүлөр керек:

1. Иш берүүчүлөрдү тартуу менен дизайнерлерди окутуу процессинде өндүрүштүк базалардын ресурстарын уюштуруу, окутуу процессин өркүндөтүү жана кесипкөй компетенттүү атаандаштыкка жөндөмдүү адистерди калыптандыруунун тиешелүү педагогикалык шарттарын түзүү максатында алардын билим берүү процессине катышуусун пайдалануу.
2. Болочок дизайнерлер үчүн акысыз жайкы курстарды жана узак мөөнөттүү өндүрүштүк практикаларды киргизүү жана түздөн-түз өндүрүштө мастер-класстарды, тренингдерди киргизүү максатка ылайыктуу.
3. Көркөм билим берүүнүн жана максаттуу кесиптик окутуунун үзгүлтүксүз көп деңгээлдүү системасын киргизүү зарыл, ал этап-этабы менен чыгармачыл инсандын калыптануу жолун басып өтүүгө жана келечектеги дизайнерди кесиптик ишке даярдоого мүмкүндүк берет. Максаттуу адистештирилген окутуу тандалып алынган кесиптин маанисин билүү боюнча, студенттер көп билим, практикалык көндүмдөрүн жана жөндөмдөрүн калыптандырууга багытталган.
4. Келечектеги дизайнерлердин кесиптик компетенцияларын кыргыз оюмдарынын мисалында жасалга-колдонмо искусствосунун каражаттары менен калыптандыруунун иштелип чыккан методикасы болочок дизайнерлердин чыгармачылык потенциалын өнүктүрүү үчүн окуу процессине киргизилиши керек.

Диссертациянын темасы боюнча жарык көргөн эмгектердин тизмеси

Методикалык колдонмо жана методикалык көрсөтмөлөр

1. Абдуллаева Г.М. Жасалга колдонмо өнөрү. [Текст]: учеб. пособие для студентов 3 курсов направления “Искусство костюма и текстиля” / Г.М. Абдуллаева, Б.Ж.Мамбетова. – М.: Бишкек, 2022. – 104 с.
2. Абдуллаева Г.М. Жасалга колдонмо өнөрү. [Текст]: методическое указание для студентов 3 курсов направления “Искусство костюма и текстиля” / Г.М. Абдуллаева, Б.Ж.Мамбетова. – М.: Бишкек, 2022. – 104 с.

Илимий макалалар

3. Абдуллаева Г.М. Изучение художественного проектирования дизайна костюма и текстиля как аспект наследия народного творчества кыргызов [Текст] / Г.М. Абдуллаева // Известия КГТУ им. И. Раззакова. - Бишкек, 2015, № 2 (35). - С. 243 - 248.
4. Абдуллаева Г.М. Традиции в декоративно-прикладном искусстве и современность [Текст] / Г.М. Абдуллаева // Наука Образование Молодёжь – Алматы, 2015. - С. 160 - 165.

5. Абдуллаева Г.М. Исследование орнамента и применение в современном костюме на основе традиционных знаний в технике терме [Текст] / Г.М. Абдуллаева // Известия КГТУ им. И. Раззакова. - Бишкек, 2015 - № 2 (35). - С. 237-240.
6. Абдуллаева Г.М. Изучение происхождения семантики кыргызского узора [Текст] / Г.М. Абдуллаева // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – Бишкек, 2017. - № 4. - С. 148 - 153.
7. Абдуллаева Г.М. За индустрию Кыргызстана (забытые истоки) [Текст] / Г.М. Абдуллаева // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. - Бишкек, 2018. - № 5. - С.27 - 32.
8. Абдуллаева Г.М. Формирование профессиональной компетенции студентов-дизайнеров посредством освоения традиций декоративно прикладного искусства [Текст] / Г.М. Абдуллаева, М.К. Асаналиев // Образовательные ресурсы и технологии. - Москва, 2018. - № 4 (25). - С. 46 - 49.
9. Абдуллаева Г.М. О роли совершенствования эстетического воспитания и образования в Кыргызстане [Текст] / Г.М. Абдуллаева // Вестник КГУ им. И. Арабаева. – Бишкек, 2019. - III часть. - С. 16 - 21.
10. Абдуллаева Г.М. Кыргыз улуттук күмүш зергер көркөм буюмдары [Текст] / Г.М. Абдуллаева, М.И. Исмаилова // Вестник КГУ им. И. Арабаева – Бишкек, 2019. - III часть. - С.12 - 17.
11. Абдуллаева Г.М. Технология формирования профессиональных компетенций студентов-дизайнеров в вузе [Текст] / Г.М. Абдуллаева // Известия КГТУ им. И. Раззакова. – Бишкек, 2020. - № 53(1). - С. 71 - 75.
12. Абдуллаева Г.М. Педагогическое условие формирования модели профессиональных компетенций студентов-дизайнеров в вузе [Текст] / Г.М. Абдуллаева // Современные наукоёмкие технологии. – Москва, 2020. - № 5. - С. 122 - 126. DOI 10.17513/snt.38042
13. Джолдошева А.Б., Абдуллаева Г.М. Символическое значение орнамента в современном костюме [Текст] / А.Б. Джолдошева, Г.М. Абдуллаева // Известия КГТУ им. И.Раззакова. – Бишкек, 2015. - № 3 (36). - С. 286 – 292.

РЕЗЮМЕ

диссертации Абдуллаевой Гульнары Мукашевной на тему: «Формирование профессиональных компетенций студентов – будущих дизайнеров средствами декоративно-прикладного искусства (на примере кыргызского орнамента)» на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.08 – теория и методика профессионального образования

Ключевые слова: формирование компетенций, творчество, потенциал, образование, процесс обучения, метод, исследование, проект, дизайн, орнамент, символ.

Объект исследования: профессиональная подготовка студентов – будущих дизайнеров в вузе.

Предмет исследования: формирование профессиональных компетенций студентов - будущих дизайнеров средствами декоративно-прикладного искусства на примере кыргызского орнамента.

Цель исследования: выявить педагогические условия эффективной подготовки компетентного специалиста на примере кыргызского орнамента и разработать методику формирования профессиональных компетенций будущих дизайнеров.

Методы исследования: *теоретические* (анализ, обобщение, систематизация); изучение нормативных документов; *эмпирические* (наблюдение, сравнение, анализ, анкетирование, тестирование, моделирование, педагогический эксперимент, математическо-статистическая обработка данных).

Научная новизна исследования заключается в том, что теоретически обоснована и опытным путем доказана эффективность использования средств декоративно-прикладного искусства на примере кыргызского орнамента в формировании профессиональных компетенций студентов – будущих дизайнеров; раскрыт педагогический потенциал кыргызского орнамента в costume как мировоззренческий, исторический аспект художественной культуры; выявлены педагогические условия, влияющие на формирование и развитие профессиональных компетенций студентов - будущих дизайнеров средствами декоративно-прикладного искусства на примере кыргызского орнамента; на основе анализа научной литературы изучено состояние проблемы дизайн-образования в Кыргызстане и зарубежом; разработана методика формирования профессиональных компетенций будущих дизайнеров и составлены диагностические материалы и критерии оценивания профессиональных компетенций будущих дизайнеров.

Практическая значимость исследования состоит в том, что разработана и внедрена в учебный процесс методика формирования профессиональных компетенций студентов - будущих дизайнеров средствами декоративно-прикладного искусства на примере кыргызского орнамента; предложены учебно-методический комплекс и тематический план семинарских занятий спецкурса по дисциплине «История моды и стиля». Результаты исследования могут быть использованы преподавателями вузов для развития творческого потенциала будущих дизайнеров по costume.

Внедрение результатов исследования. Результаты исследования могут быть использованы преподавателями вузов для развития творческого потенциала будущих дизайнеров по costume.

Абдуллаева Гульнара Мукашевнанын
“ Жасалга-колдонмо искусствосунун каражаттары менен болочок дизайнер-студенттердин кесиптик компетенцияларын калыптандыруу (кыргыз оюмдарынын мисалында)” аттуу темадагы 13. 00. 08 – кесиптик билим берүүнүн, окутуунун теориясы жана методикасы адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын
РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: компетенцияларды калыптандыруу, чыгармачылык, потенциал (дарамет), билим берүү, окутуу процесси, метод, изилдөө, проект, дизайн, оюмдар, символ.

Изилдөөнүн объектиси: жогорку окуу жайларында болочок дизайнер-студенттердин кесиптик даярдоосу.

Изилдөөнүн предмети: окуу процессинде болочок дизайнер-студенттердин кесиптик компетенцияларын кыргыз оюмдарынын мисалында жасалга-колдонмо искусствосунун каражаттары менен калыптандыруу.

Изилдөөнүн максаты: Кыргыз оюмдарынын мисалында болочок дизайнерлерди натыйжалуу даярдоонун педагогикалык шарттарын аныктоо жана болочок дизайнерлердин кесиптик компетенцияларын калыптандыруу методикасын иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн методдору: *теориялык* (талдоо, жалпылоо, системалоо, нормативдик документтерди изилдөө); *эмпирикалык* (байкоо, салыштыруу, талдоо, анкета жүргүзүү; тестирлөө, чыгармачыл ишмердүүлүктүн натыйжаларын талдоо, моделдөө, педагогикалык эксперимент, маалыматтарды математикалык-статистикалык иштеп чыгуу).

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы студенттер-болочок дизайнердин кесиптик компетенцияларын калыптандырууда кыргыз оюмдарынын мисалында жасалга-колдонмо искусство каражаттарын пайдалануунун натыйжалуулугу теориялык жактан негизделгендигинде жана тажрыйба жолу менен далилденгендигинде; көркөм маданияттын дүйнө таанымдык, тарыхый аспектиси катары костюмдагы кыргыз оюмдарынын педагогикалык потенциалы ачылгандыгында; кыргыз оюмдарынын мисалында жасалга-колдонмо искусство каражаттары менен болочок дизайнерлердин кесиптик компетенцияларын калыптандырууга жана өнүктүрүүгө таасир этүүчү педагогикалык шарттардын натыйжалуулугу аныкталгандыгында жана далилденгендигинде; илимий адабияттарды талдоонун негизинде Кыргызстанда жана чет өлкөлөрдө дизайн-билим берүү көйгөйүнүн абалы изилденгендигинде; болочок дизайнерлердин кесиптик компетенцияларын калыптандыруу методикасы иштелип чыккандыгында жана болочок дизайнерлердин кесиптик компетенцияларынын калыптангандыгын диагностикалоо жана баалоо материалдарынын жана критерийлеринин түзүлгөндүгүндө.

Изилдөөнүн практикалык маанилүүлүгү студенттердин-болочок дизайнердин кесиптик компетенцияларын кыргыз оюмдарынын мисалында жасалга-колдонмо искусство каражаттары менен калыптандыруу методикасы иштелип чыкты жана окуу процессине киргизилди; «Мода жана стилдин тарыхы» дисциплинасы боюнча атайын курстун семинардык сабактарынын тематикалык планы жана окуу-методикалык комплекси сунушталды. Изилдөөнүн жыйынтыктарын ЖОЖдун окутуучулары костюм боюнча болочок дизайнерлердин чыгармачылык потенциалын өнүктүрүү үчүн колдонушу мүмкүн.

Изилдөөнүн жыйынтыктарын практикага киргизүү. Изилдөөнүн жыйынтыктары ЖОЖдун окутуучулары тарабынан болочок костюм боюнча дизайнерлердин чыгармачылык потенциалын өнүктүрүү үчүн колдонулушу мүмкүн.

RESUME

Dissertations Abdullayeva Gulnara Mukashevna on the topic: «**Formation of professional competencies of students-future designers by means of decorative and applied art on the example» (kyrgyz ornament)** for the degree of candidate of pedagogical sciences in the specialty 13.00.08 - theory and methodology of professional education

Key words: formation, competence, creativity, potential, education, training, process, method, study, project, design, education, costume, ornament, symbol.

The object of research: is the process of preparing a professional training of design students at the University.

Object of research: the formation of professional competencies of students - future designers by means of arts and crafts on the example of the Kyrgyz ornament.

The subject of the research: to identify the pedagogical conditions for the effective training of a competent specialist on the example of the Kyrgyz ornament and to develop a methodology for the formation of professional competencies of future designers.

Research methods: applied theoretical methods (analysis, generalization, systematization); methods of empirical research (observation, comparison, analysis, questioning, testing, modeling, experiment, mathematical data processing).

The purpose of the study: theoretical justification and practical development of the content and methods of forming professional competencies of students-future designers at the university.

Research methods: theoretical (analysis, generalization, systematization); study of normative documents; empirical (observation, comparison, analysis, questioning, testing, modeling, pedagogical experiment, mathematical and statistical data processing).

Scientific novelty and theoretical significance: and theoretical significance lies in the fact that the concept of the pedagogical potential of the Kyrgyz ornament in a suit has been clarified as an ideological, historical aspect of artistic culture, which is a means of forming the moral and artistic and creative components of future designers, contributing to the value orientation of the personality of specialists; the psychological and pedagogical conditions influencing the formation and development of professional competencies of students - future designers by means of arts and crafts were revealed on the example of the Kyrgyz ornament; studied the current state of this problem in Kyrgyzstan; a methodology for the formation of professional competencies of future designers was developed and diagnostic materials and criteria for pedagogical testing and evaluation of the professional competencies of future designers were compiled; the indicated conceptual approaches and conclusions can contribute to the improvement of existing curricula in the logic of the requirements of the competency-based approach and be used in the design and development of educational programs, syllabuses, educational and methodological complexes, special design courses.

Practical significance of the results obtained: of the study lies in the fact that a methodology has been developed and implemented in the educational process for the formation of professional competencies of students - future designers by means of arts and crafts on the example of the Kyrgyz ornament; an educational and methodological complex and a thematic plan for seminars of a special course in the discipline "History of fashion and style" are proposed.

Implementation of the research results. Implementation of the research results. The results of the study can be used by university teachers to develop the creative potential of future costume designers.